

L'ORGANITZACIÓ ADMINISTRATIVA DEL CONSELL DE FRAGA EN ELS PRIMERS ANYS DEL SEGLE XVI: CONTRIBUTIÓ A L'ESTUDI DEL LÈXIC

1. INTRODUCCIÓ

El llibre d'actes de les reunions celebrades pel Consell de la vila de Fraga entre els anys 1477 i 1504, que es conserva en el seu Arxiu Municipal,¹ és la font que he emprat per a portar a cap l'estudi de la seva organització administrativa en els anys 1501-1504. És un testimoni de primera categoria, que ens transmet un fragment de vida, de vida social de Fraga i voltants, a finals de l'edat mitjana, i ens permet conèixer de prop aquest organisme i les circumstàncies en què havia d'actuar.

He seleccionat, doncs, aquells textos més significatius que proporcionen dades sobre el Consell i la seva constitució, el procés d'elecció dels seus membres i dels altres oficis públics, així com d'alguna de les seves actuacions, i he aprofundit en el lèxic que aporten.

2. EL CONSELL

2.1. Amb el mot *consell*² es designa la institució municipal, l'òrgan administratiu que es reuneix periòdicament per discutir i resoldre el que s'ha de fer en

1. En aquest arxiu se li ha assignat el registre 119.1. Les referències als documents d'aquest manuscrit inclouen any, dia, mes i foli.

2. El llatí *CONSILIUM* 'deliberació, consulta', 'consell, parer', es confongué en català amb el llatí *CONCILIIUM* 'reunió, assemblea', amb tanta més facilitat que *consilium* també tingué de vegades, en el llatí preclàssic, el sentit de 'reunió consultiva'. En definitiva, l'ètim del català modern *consell* es troba alhora en *CONCILIIUM* i en *CONSILIUM* (DECat).

assumptes d'interès públic (DCVB); corporació municipal que, en aquesta època, es denomina també *universitat*:³ «conçell y universitat de dita vila»,⁴ «tot lo concell y universitat de la vila»,⁵ «lo dit concell y universitat».⁶

2.2. Quan l'afer ho requeria –per exemple, la capitulació de la venda de blats a la vila per un veí d'aquesta, la redacció d'ordinacions, l'arrendament de la cisa, etc.– es convocava *consell general*, al qual acudien, a més, els representants dels distints estaments socials. S'anomena, així mateix:

[F]onch justat *conçell general* [...] E dessi tot lo dit *concell de totes generacions*⁷ axi justat [...];⁸ fonch justat *conçell de totes generacs*.⁹

[F]onch justat *conçell general de tots los estats* de la vila de Fraga.¹⁰

[A] convocat *lo consel general de homes de contribucio y cauales y gentils homes*.¹¹

2.3. La convocatòria a la reunió es fa «per manament dels molt honorables senyors de jurats» (cf. 3.2), i «per veu si·s vol clamament de Berthomeu Mir, *corredor publich* de la vila de Fraga»,¹² o «per veu si·s vol clamament de Pere Orçuya, *corredor publich* de dita vila»,¹³ que és la 'persona encarregada d'anar per la vila i fer els pregons, i de portar avisos a domicili' (DCVB).

3. *Del llatí* UNIVERSITAS, -ATIS 'universalitat, totalitat', 'companyia de gent, comunitat'; d'aquesta segona i etimològica accepció ve l'antic significat català de 'corporació, especialment corporació municipal' i 'municipi' [1340] (DECat, s. v. *vessar*).

4. 1502, 3 abril, f. 271 v.

5. 1502, 24 abril, f. 273 v.

6. 1503, 30 gener, f. 287 v.

7. Vegeu *Diccionari Aguiló*, s. v. *generació*, acc. 3: «[...] l'estat de generós o noble: "No es noble sinó qui gosa tres coses: generació, honrres y riqueses", Títols de honor, 585»; i també s. v. *generós*, «noble, hidalgo, gentilhombre [...]; "Generós: Generosus dicitur qui nobilis (*sic*) genere natus sit", J. Esteve [...]».

8. 1502, 8 maig, f. 274 v.

9. 1502, 10 febrer, f. 268.

10. 1503, 4 novembre, f. 299 r. Del llatí STATUS 'estament, classe social' (DECat, s. v. *estar*). Vegeu *Diccionari Aguiló*, s. v. *estat*, acc. 5a, «[...] "fossen fetes dances tot aquell dia per tots los stats, axí per los ordens com per los menestrals..." Tirant, I, 128».

11. 1501, 2 maig, f. 257 r.

12. 1501, 21 març, f. 254 r.

13. 1504, 22 gener, f. 301 v.

3. ELS MEMBRES DEL CONSELL

3.1. La corporació és integrada pels *conselles* que s'elegeixen al començament d'any, generalment el mes de gener:

E apes de les sobredites coses los dits senyors de jurats proposaren dient com es practiqua antiga y loable en la vila de Fraga mudar consell e *fer elecció de novells conselles* y los de l'any passat rreservar a ffi que en lo mes de giner se façe elecció de jurats. E tots los damunt nomenats axi en consell justats, oida dita proposicio, *feren eleccio de conselles* servant la dita consuetut antiga y los vells de l'any passat rrefermaren.¹⁴

[E]n et sobre la proposicio feta per los senyors de jurats dients com es practica antiga y loable en la dita vila *mudar lo consell en los mes de giner* e que lo consell volgues mudar dit conçell.¹⁵

3.1.1. El nombre de consellers designats varia molt poc d'un any a l'altre: així, l'any 1502 es forma el consell amb 12 *conselles vells* i 13 *conselles novells*;¹⁶ l'any 1503, amb 13 de *vells* i 12 de *novells*,¹⁷ i l'any 1504, amb 7 de *vells* i 11 de *novells*,¹⁸ però una setmana després n'elegiran 6 més:

[E]mpero paregue als conselles que per an aquest any present y ha poch numero de concell, e per an aço fonch vist al dit concell que *seguint la practiqua antiga per la qual se acostumen metre vint y quatre conselles* e per la dita raho [...] *ele-giren aquells en conselles per a l'any present*, los quals acceptants dit ofici de conselles juraren en poder del molt honorable en Ramon Vallabriga jurat per Deum etc. de haver-se be y lealment en dita conselleria.¹⁹

3.1.2. A finals de gener de l'any 1503, dies després del nomenament, tanmateix «molts de aquells [...] qui novament son estats elets en conselles per a l'any present recusen acceptar dita *conselleria*».²⁰ En vista d'això, «los dits senyors de jurats y concell axi justats tots unanimes y concorts e nigu d'ells no discrepant ni contradiant *estatuexen y ordenen que tots los dessus nomenats en conselles elets y recusants acceptar dit ofici sien inibits*, segons que de fet dit conçell los inibeix de qualssevol

14. 1501, 26 desembre, f. 265v.

15. 1503, 8 gener, f. 285v.

16. 1501, 26 desembre, f. 266r.

17. 1503, 8 gener, f. 285v-286r.

18. 1504, 21 gener, f. 301r.

19. 1504, 28 gener, f. 302v.

20. 'Càrrec de conseller' (DCVB, s. v. *conselleria*).

oficis y beneficis de la dita vila, *ço es que sien inabils per a haver ni obtenir offici ni benefici nigu de dita vila durant temps de deu anys de vui avant continuament contados e immediadament següents* refieri instrumentum etc.».²¹ Però no dura gairebé gens aquesta ordinació, ja que ha de ser revocada l'any següent perquè «*se troba en la vila poqua promenia y seria vist al consell rahonable cosa, vista la necessitat gran que los sobredits fossen abilitats a fi que si algu d'ells sera elet en jurat puga acceptar dita [sic] ofici, per tant lo dit concell y singulas de aquel y nigu d'ells no discrepant aboliren y rrevocaren segons que de fet revoquen y abolexen la dita inhabilitacio dels dessus nomenats y abiliten aquells per lo present acte a acceptar qualssevol oficis publics de dita vila* refieri instrumentum etc.».²²

3.2. La reunió era presidida pels *jurats*,²³ l'elecció dels quals es feia cada any després de dur a terme la dels consellers:

[E]n et sobre la proposicio feta per los dits senyors de jurats dients com es practica antiga y loable en la present vila de Fraga *en lo mes de giner apres de haver mudat lo consell fer eleccio de jurats per a l'any present*.²⁴

3.2.1. Els jurats són tres, si bé no apareixen en tots els documents. Es constata la proposició sobre el nombre de jurats per als anys 1503 («que si al consell era vist se fes la eleccio de tres jurats o de dos»²⁵) i 1504 («que delibere lo consell si vol fer eleccio de *dos o de tres jurats*»²⁶). Tant en la consulta efectuada el 1503 («fonch de parer que fossen elegits [...] tres jurats»)²⁷ com en la del 1504 («foren de parer se fes eleccio de tres jurats per a l'any present»)²⁸ decideixen escollir-ne tres.

3.2.2. El procediment que segueix el Consell per a la votació dels jurats s'ha deixat consignat en l'acta corresponent a l'any 1504:

[P]rocei a eleccio de la *jurada* e apartaren-se los senyors de jurats e yo Berthomeu Roma notari. E principalment ells donaren en escrits sos vots de la

21. 1503, 29 gener, f. 286v.

22. 1504, 29 gener, f. 303r.

23. A l'edat mitjana i segles immediats es tracta sobretot dels consellers que han jurat llurs càrrecs en institucions públiques, generalment municipals (DECat, *s. v. jurar*).

24. 1504, 28 gener, f. 302r.

25. 1503, 30 gener, f. 288r.

26. 1504, 29 gener, f. 303r.

27. 1503, 30 gener, f. 288r.

28. 1504, 29 gener, f. 303r.

jurada y successivament cadahu dels conselles, e presos per mi dit notari tots los dits vots per memorial, apres foren publicats en lo consell dits vots e trobas que en Johan Siso, en Anthoni Gil y Bernat Miquel tingueren mes vots que nigns altres e isqueren jurats per a l'any present.²⁹

3.2.3. Un d'aquests jurats, ja l'any anterior, «lo dit en Johan Siso recusave y recusa acceptar dita jurada present mi Berthomeu Roma notari y los testimonis davall escrits, los dits senyores de jurats [...] per tant en nom y veu de tot lo dit concell requeriren als proxime dits en jurats elets que acceptassen dit *oficii de jurada* en altra manera si alguns danys o dampnajes venien a la vila per aquell tal no acceptar la *jurada* que aquells sien imputats al tal recusant acceptar dit ofici y no a la vila refieri instrumentum etc.».³⁰ Els altres dos, en canvi, «en Ramon Vallabriga y en Ramon Pallas en jurats novament elets per a l'any present segons dessus es contengut, esguardant que lo consell los ha elets en jurats e atenent que, si lo present mes de giner espirave sin ells acceptar dit ofici y jurar, la vila poria encorrer en contumacia y per ventura li n porien seguir alguns danys e inconvenients, per tant per los sobredits respectes y altres son contents de acceptar y axi accepten dit *ofici de jurada*». I, a continuació «juraren en poder del magnifich en Dalmau Caçirera loctinent de justícia de la vila per Deum etc. de haver-se be y lealment en dit *ofici de jurada*».³¹ *Jurada*,³² vocable que significa 'càrrec de jurat, dignitat de jurat', la terminació del qual fa sospitar en l'influx del sufix -ATA> -ada, que presenta tant en català com en aragonès un sentit col·lectiu.³³

3.3. Un funcionari públic, el *notari*, feia de secretari: prenia nota de les deliberacions i acords a què s'arribava en cada reunió respecte a la proposta o propostes presentades pels jurats al Consell. En aquest període, el notari de la vila de Fraga és Bartomeu Roma:

E lo dit concell tot concort fonch de parer que se tramete perssona sobr'els dits respectes y qualssevol d'ells, per tant confiants de la lealtat, fe, industria y bondat de *Berthomeu Roma notari de aquesta vila*, elegiren aquell sobre la dita faena per anar a Caragoça y venint de alla a la ciudat de Barcelona e que en tot lo sobredit se done diligència.³⁴

29. 1504, 29 gener, f. 303v.

30. 1503, 30 gener, f. 288r.

31. 1503, 31 gener, f. 288v.

32. Comp. cat. med. *juraderia* (*Diccionari Aguiló*; DCVB), *juraria* (*Diccionari Aguiló*), *juradia* [1393] (DECat, s. v. *jurar*); arag. med. *juraderia* (GOROSH, 1950).

33. Cf. MOLL, 1952, p. 274-275; ALVAR, 1953, p. 264-265.

34. 1504, 17 març, f. 311r.

4. ELECCIÓ DELS OFICIS PÚBLICS

4.1. Es designaven primerament els *almutaçafs*³⁵ 'inspectors dels pesos i mesures i de la qualitat dels productes'.³⁶

[E]n et sobre la proposicio feta per los dits senyors de jurats dients com es practica antiga y loable en la present vila de Fraga apres de esser feta elleccio de jurats *que's faca eleccio de almutaçafs*.³⁷

[P]ratca antiga y loable consuetut es en la vila de Fraga apres de ser feta eleccio de jurats *metre almutaçafs*.³⁸

4.1.1. Per a dit ofici se n'escullen dos i adés es demana «lo consentiment de mossen Pere Duran cavaller, d'en Johan Riu fidalgo y de Mucot Alforroix, moro y jurat de la aliama de moros de dita vila, los quals loaren y aprobaren dita eleccio»,³⁹ adés «foren en concell general justats de tots los estats». ⁴⁰ Ja en l'acta de 1501 s'especifica que després de «feta dita eleccio foren demanats el venerable mossen Valenti Moliner com a procurador dels senyors de preveres y mossen Anthoni Foradada cavaller, mossen Gaspar Agosti y en Françoy Morach per los estats, los quals loaren y aprobaren dita eleccio», si bé és cert que hi consta la protesta del *procurador dels senyors de preveres* de haver-se elegit *almutaçafs* (o *almutaçaffs*) sense comptar amb ell:

[E]l venerable mossen Valenti Moliner com a procurador dels senyors de preveres [...] en dit nom, vist y considerat que dita eleccio de *almutaçafs* es feta en absència sua y de sos preveres, la qual era digna cosa fos feta, segons diu, ab voluntat e intervencio sua, per tant protesta que per aquest seu consentiment no sea fet ni causat preiudici algu als dits preveres seus en les eleccions que de aci avant se faran de dits *almutaçaffs*, ans se hagen de fer juxta la practica antiga ab intervencio y consentiment del procurador del clero de dita vila.⁴¹

4.1.2. En l'acte de jurament de Domingo Esteve, com a *almutaçaf* per a l'any 1501, «jura spontaneament en poder del molt honorable en Miquel de sent

35. De l'àrab hispànic *muhtasab*, s'atesta *almudaçaff* des del 1313 (DECat, s. v. *mostassà*). Comp. l'arag. med. *almutaçaf* (TERRADO, 1991, p. 226), *almudazafes*, *almutafat*, *almutafaz* (ANDOLZ, 1992). Cf. els § 5.3, 5.4 i 7.

36. DECat, s. v. *mostassà*.

37. 1502, 31 gener, f. 267r.

38. 1503, 12 febrer, f. 289v.

39. 1502, 31 gener, f. 267r.

40. 1503, 12 febrer, f. 289v.

41. 1501, 7 març, f. 253v.

Miquel jurat per Deum etc., e per lo jurament per ell prestat y en virtut de aquell *promete de haver-se be y lealment en l'offici de la almutacaferia y de tenir, servir y complir totes y cadahunes coses contengudes en la capitulacio de almutacaferia* quant en ell es etc. requirendo de predictum fieri publicum instrumentum etc.»⁴² És ben evident que *almutacaferia*⁴³ significa 'dignitat, ofici de mostas.sà'⁴⁴

4.2. Després es portava a cap l'elecció dels *preados*⁴⁵ 'aquells que preen o avaluen, els que determinen la vàlua d'una cosa, li posen preu':⁴⁶

Et paulo post lo dit concell axi justat *feu eleccio de preados*.⁴⁷

[E]n et sobre la proposició feta per los dits senyors de jurats dients que practica antiga y loable es en aquesta vila apres de haver feta elecció de jurats y almutaçafs en cadahun any *fer eleccio de preados y de guardes*.⁴⁸

4.2.1. Són sempre dos els escollits. El següent text ressenya l'acte d'elecció i de jurament del càrrec:

[F]eren *elecció de preados* e isqueren en preados de l'any present en Bernat Miquel y en Anthoni Marçol, los quals estaven presents y en continent *acceptants dit ofici de preados juraren en poder del dit jurat per Deum etc. de haver-se be y lealment en dit ofici de preados*.⁴⁹

4.3. I, en últim lloc, es procedia al nomenament de les *guardes*⁵⁰ 'persones responsables de guardar':⁵¹

42. 25 març, f. 255v.

43. *També s'esmenta almutaçafia* a l'acta del 12 de febrer de 1503 (f. 289v): «e que delibere lo consell si volra que la *almutaçafia* vaje per arrendaçio o si ls volen elegir a vots o a rredolins». ⁴⁴

44. Cf. *mostaçafia*, *mostaçaria* (*Diccionari Aguiló*), *mostassaferia* (DECat, s. v. *mostassà*).

45. Der. del llatí tardà *PRETIARSE* (DECat, s. v. *preu*).

46. DCVB, s. v. *preador*, *prear*. El verb amb el sentit de 'determinar la vàlua d'una cosa, posar-li preu' es localitza a Tortosa i al País Valencià.

47. 1501, 7 març, f. 253v.

48. 1502, 7 febrer, f. 267v. Ofici públic que en el següent text es denomina *vehedos* (cf. 9): «y per la present ordinacio o estatut volen y ordenen que sien compresos tots aquells qui seran elets als altres oficis publics de dita vila com son de jurats, guardes, *vehedos*, almutaçafs» (1503, 29 gener, f. 287r).

49. 1503, 12 febrer, f. 289v.

50. Del germ. *wardon* (DECat., s. v. *guardar*).

51. DCVB, s. v. *guarda*.

Et desi tot lo dit consel axi justat en et sobre la proposicio feta per lo dit senyor de jurat dient que practicha antiga es y loable consuetut en la villa de Ffraga apres de ser feta elleccio de jurats y de almutacaffs *metre guardes* e axi fonch donat poder al jurat ab quatre honrats conceles de *elegir guardes*.⁵²

En et sobre la proposicio feta per los dits senyors de jurats dients que practiqua antigua y loable es en la vila de Fraga apres de haver feta eleccio de jurats, preados, almutacafs, *fer eleccio de guardes*, per tant si al consell sera ben vist son de parer se faca dita eleccio.⁵³

4.3.1. El nombre de guardes és de dotze els anys 1501 i 1502 i d'onze els anys 1503 i 1504. Pel que fa a l'elecció de 1501, els «senyors de jurats» proposen que «veja lo consell si delibera que·l *guardiage* vaje per via de arrendacio o si faran eleccio de guardes. E tots los damunt nomenats [...] foren de parer que no sse faça en ninguna manera arrendacio de *guardiage*; ans tengueren per be se fes nova eleccio de dites guardes». ⁵⁴ *Guardiage* 'càrrec o ofici de guardià',⁵⁵ terme que figura així mateix en una acta posterior, en la qual es menciona «hun memorial donat per les guardes si·s vol *arrendados del guardiage*». ⁵⁶

5. SISTEMA D'ELECCIÓ

5.1. Es renova cada any només una part del Consell, ja que romanen en la corporació consellers de l'any anterior:

[F]eren eleccio de conselles servant la dita consuetut antiga y los vells de l'any passat rrefermaren y son los davall nomenats [...] Los conselles novells son los següents.⁵⁷

Item quant al mudar del consell foren de parer se mudas tantost de present juxta la practica antiga. Et en continent fonch fet hun memorial per los senyors de jurats de voluntat de tot lo consell y juxta serie y tenor de aquell fonch feta eleccio dels conselles novells davall nomenats per a l'any present. E restaren en conselles encara per a l'any present juxta la consuetut antiga los conselles vells de l'any mes prob passat y son los següents.⁵⁸

52. 1503, 20 febrer, f. 290r.

53. 1504, 12 febrer, f. 307v.

54. 1501, 21 febrer, f. 252r.

55. Comp. *guardatge*, *guardianatge* (DCVB; DECat, s. v. *guardar*).

56. 1501, 18 octubre, f. 262v.

57. 1502, 26 desembre, f. 265v-266r.

58. 1503, 8 gener, f. 285v-286r.

5.2. En el cas dels jurats, el consell decideix elegir-los «a vots» o «per vots»:⁵⁹

E tot lo dit concell axi justat [...] fonch de parer que fossen elegits *a vots* tres jurats.⁶⁰

[F]oren de parer se fes elecció de tres jurats per a l'any present e que la dita elecció se faça *a vots* segons es en bona practica.⁶¹

5.2.1. Figura també el relat de la sessió de votació dels consellers per a l'elecció dels jurats, corresponent a l'any 1502, convocada pel jurat Antoni de Comalcoriz, en la qual actua com a notari Miquel del Riu:

[Y]o dit Miquel del Riu e lo dit jurat de manament dels dits conselles, a una part del consel de uno en uno votaren en Deum e sses consciencies e axi yo dit notari escrigui los vots de cadahuno, e fforen apres pressents tots los dits conselles, legits los vots de cadahuno a qui abien votat en jurat, e ffont vist, legit, hoyt e contat que en Jaume Fferer te XIII vots, en Miquel Castanessa te XIII vots, en Luys Diez XII vots; alguns altres tingueren pocs vots. E axi tots los dits conselles en continent requiriren e manaren als dits en Jaume Ferer, en Miquel Castanessa, en Luys Diez que acceptassen e jurassen etc.⁶²

5.3. També se segueix el mateix sistema en la designació dels *almutaçafs* (anys 1501 i 1502) i de les *guardes* (any 1502):

E mes fonch deliberat per lo dit consell que fossen elegits los *almutaçafs* *per vots*.⁶³

[E]s practica antiga y loable en la present vila de Fraga apres de esser feta elecció de jurats que's faca elecció de *almutaçafs*. [...] E fonch deliberat per tot lo dit concell que's fes dita elecció *a vots*.⁶⁴

E tot lo dit concell fonch de parer que [...] fossen elegits [...] les dites *guardes* *a vots*.⁶⁵

59. 'Manifestació de la voluntat per a l'elecció d'algú en exercici d'un dret conjuntament amb altres' (DCVB).

60. 1503, 30 gener, f. 288r.

61. 1504, 29 gener, f. 303r.

62. 1502, 23 gener, f. 266v.

63. 1501, 7 març, f. 253v.

64. 1502, 31 gener, f. 267r.

65. 1502, 7 febrer, f. 267v.

5.4. De vegades, els *almutaçaffs* i *preados* es nomenen per *albarans* 'cèdula, paper escrit acreditatiu d'un fet o ordenador del que cal fer'.⁶⁶ Els següents textos parlen d'aquest procediment:

E fonch deliberat per tot lo consell qu'el dit jurat ab tres o quatre conselles en Deu y ses bones conçiencies *fessen elecció de dits almutaçaffs per albarans*. E per tant dit jurat, en Jaume Ferrer, en Luis Diez, en Miquel Castanesa y en Johan Siso *feren sos albarans* e per dits *albarans isqueren en almutaçaffs* per a l'any present [...] E mes los sobredits jurat y senyors de conselles *per albarans feren elecció de preados e isqueren en preados* de l'any present.⁶⁵

[T]ot lo dit concell seguint la practica antiga delibera que los senyors de jurats y dos promens se apartassen y *ab albarans traquessen preados* per a l'any present e axi apartats dits senyors de jurats ab alguns promens *feren sos albarans e isqueren preados* per a l'any present los honrats en Miquel Castanesa y Miquel Spills, veïns y habitants de dita vila [...] E tot lo dit concell concord axi justat fonch de parer que los senyors de jurats ab alguns del dit concell se apartassen y *elegissen almutaçaffs* aquelles perssones que ses bones conçiencies lis dictarien. E axi juxta la dita deliberacio apartaren-se los senyors de jurats, mossen Marti Johan de Lobets, mossen Pere Duran, mossen Frances Pallas, Martin de Vera, Ramon Vallabriga y Ramon Pallas los quals tots concorts *elegiren en almutaçaffs* per a l'any present als honorables en Miquel Pallas y en Johan Sebra, veïns y habitants de dita vila.⁶⁸

Aquesta forma d'elecció ja s'havia emprat per als *preados* l'any 1501: «lo dit concell axi justat feu elecció de *preados per albarans*».⁶⁹

5.5. D'altra banda, els *preados* també s'escullen «a rredolins»: «E tot lo dit concell fonch de parer que los dits *preados* fossen elegits *a rredolins*».⁷⁰ El *redolí*⁷¹ és una 'boleta de cera, o un rotlet o tireta de pergamí, en els quals s'escrivien o es ficaven

66. DCVB, *s. v.* *albarà*. De l'àrab *barâ* 'a 'dispensa', 'rebut, carta de pagament' (DECat, *s. v.* *albarà*).

67. 1503, 12 febrer, f. 289v.

68. 1504, 5 febrer, f. 306v.

69. 1501, 7 març, f. 253v.

70. 1502, 7 febrer, f. 267v.

71. Der. de *redol* 'cosa de contorn rodó', 'dit d'objectes de figura circular', postverbal del verb *redolar* (< ll. vg. *ROTULARE); resta a Mallorca, al País Valencià i en el català occidental. La forma assimilada predomina en el cat. or. i ross. (vegeu DCVB, *s. v.* *rodolí*; DECat, *s. v.* *roda*). Cf. l'arag. med. *redolín* (TERRADO, 1991, p. 299), *redolino* (ANDOLZ, 1992).

els noms dels candidats a certs oficis públics; i després es tiraven a sort, insaculant-los i fent-los treure del sac, o altre receptacle, per una persona innocent o de confiança'.⁷²

6. INTERVENCIÓ DELS JURATS

6.1. Els jurats, a més de convocar i presidir el Consell (cf. els § 2.3 i 3.2), i tenir cura que s'acomplissin els acords de l'assemblea municipal, havien de mantenir l'ordre públic i vetllar per la seguretat de la vila. Però ocorren incidents que pertorben la tranquil·litat: «algunes malivoles perssones temerariament y sin fundament de raho» van fer repicar la campana de l'església –important mitjà de comunicació car amb els diferents tocs es difonien arreu les noves–, i «daren ocasio de *avalotar*⁷³ lo poble»:

En et sobre la proposicio feta per los senyors de jurats dients que com a tots es notori en estos dies mes prob passats algunes malivoles perssones temerariament y sin fundament de raho rrepiquaren o feren rrepiquar la campana de Sant Agosti i daren ocasio de *avalotar* lo poble y causar algun escandol en gran me[n]yspreu dels senyors de oficials e que lo consell fes sa bona deliberacio sobre aço que se'n deu ffer. E oida dita proposicio tot lo dit concell concort fonch de parer que sabuda la veritat qui son aquells tals que sien castigats a ffi que a ells sie castich y a altres terror y exemple.⁷⁴

6.2. Altres esdeveniments no solament pertorben la tranquil·litat, sinó que també causen inseguretat als seus habitants; així, un veí de la vila ha estat promovedor d'escàndols i discussions (*comovedor*⁷⁵ de *bolicis*⁷⁶ y *questions*⁷⁷) en fer-li tres *coltelades*⁷⁸ a un altre:

72. Amb aquest sentit es troba *redolí* en molts documents legals i administratius del segle XIV (DECat, s. v. *roda*).

73. 'Moure tumultuosament' (CASANOVA, 1988, p. 48). Probablement del llatí VOLUTARE 'agitar', der. de VOLVERE 'girar, donar voltes'. Variant emprada en indrets del cat. occ., per exemple, Aitona, Maestrat, Castelló, València (DCVB). La forma dissimilada *avalotar* s'atesta des de mitjan segle XIV i continua essent la usual al País Valencià, a Mallorca i fins en part del cat. occ. (DECat, s. v. *esvalotar*); cf. l'arag. med. *auolotar* 'alborotar' (TERRADO, 1991, p. 232).

74. 1504, 17 març, f. 311r.

75. 'Excitador, agitador' (DCVB, s. v. *commovedor*).

76. Cf. *bullicis*, *bullícia* 'agitació sorollosa' (DCVB).

77. 'Discussió, renyina; baralla de paraules' (DCVB, s. v. *qüestió*).

78. Der. del llatí CULTELLUS 'ganivet petit, punyaler' (DECat, s. v. *coltell*), que ja e documenta en el *Tirant* (DCVB, s. v. *coltellada*). Vegeu també *coltalades* [1359] 'cops i ferides produïdes per un coltell' (MIRALLES, 1984, vol. II, p. 104).

Tots concorts fferen la provisió següent: Ates y considerat que Cristoval Carcases sie *comovedor de bolicis y questions* et dimarts mes prop pasat a traycio en la carera general a donat a Monsarat Villanova tres *coltelades*, et per totes aquestes coses dit consel determine sie foragitat⁷⁹ de dita villa y termes, e si apres hun dia que dit manament li sie fet, sira trobat, sie encorregut en pena de mort natural.⁸⁰

6.3. Així, doncs, en veure's afectada la vila per *grans desordes y bolicies* ('agitacions sorolloses, escàndols'),⁸¹ reuneixen el Consell general per tal de redactar algunes ordinacions:

[A]tenents y considerants los grans desordes y *bolicies* que en la present vila son, e vist que esta preparada a grans escandols e inconvenients, e per benefici y repos de aquella volen se façen algunes ordinacions ab les quals los bons sien enfavorits y los mals encorreguts y castigats.⁸²

6.4. Hauran de convocar en diverses ocasions el Consell per elaborar distintes ordinacions que serveixin per a aconseguir el *benefici y redrez*⁸³ de la vila:

[Q]ue tots concords *façen algunes ordinacions* a benefici y repos de dita vila [...] E los dits elegits dessus nomenats, acceptants spontanement, jurararen [*sic*], en poder de mi Berthomeu Roma notari per Deum etc., de *fer dites ordinacions en Deu y ses bones conciencias a tot benefici y redrez* de dita vila, y de justar-se dema entre set y vuit per fer dites ordinacions etc.⁸⁴

E tot lo dit concell y singulas de aquell, oida dita proposició feta per los dits senyors de jurats tots unanimes y concorts y nigu d'ells no discrepant ni contradient *foren de parer que les dites ordinacions se façen al benefici y redrez de la vila*. E ssi esser pot que sien breus y compendioses e que en elles haja de concorrer la voluntat de tots los estats y que tinguen majors forces e que la *diligència y execució sie rremesa a la bona discreció dels senyors de jurats*.⁸⁵

79. 'Expellit, llançat a fora' (DCVB, s. v. *foragitar*).

80. 1501, 31 març, f. 256r.

83. Cf. *bullicia* [*boll-*, *-issia*] 'bullicio, algazara' (*Diccionari Aguiló*). El DCVB, s. v. *bullicia*, atesta *bollicia* (1591), i *bollicies* (s. XVI). Sembla segur que almenys la forma femenina *bullicia* fou genuïna en català des de l'edat mitjana (DECat, s. v. *bullir*, n. 2). Comp. *avolesa* 'maldat, dolentia' (DCVB).

84. 1501, 9 abril, f. 256r.

85. 'Reforma' (LABÈRNIA, s. v. *redrés*), 'enmienda, reforma' (*Diccionari Aguiló*, s. v. *redrés*); 'acció i efecte de redreçar', 'reforma per a millorar alguna cosa', 'esforç de millora' (DCVB, s. v. *redreç*; [1479] DECat, s. v. *dret*).

86. 1501, 9 abril, f. 256v.

85. 1502, 17 juliol, f. 278r-v.

6.5. Són elegits per anar a comunicar al rei totes les necessitats que té la vila i per suplicar-li que miri en *lo redrez* d' aquesta.

En et sobre la proposició feta per los dits senyors de jurats dients com lo diumenje mes prob passat *fonch feta eleccio d'en Jaume Ferrer y d'en Miquel Castanesa jurats para anar al senyor rrey per suplicar sa alteza vulla mirar en lo redrez y be de aquesta vila juxta hun memorial o instruccio que tenen de les neçessitats y coses que ocorren en dicha villa*, empero diu en Jaume Ferrer que en tals o semblants actes y negocis han mester perssones de bona intelligencia e que per a en aquest cas el se te per insuficient perssona e que prega al consell lo hajen per escusat [...] E tot lo dit concell axi justat estigue i perssevera en la dita eleccio feta dels dits senyors de jurats, co es d'en Jaume Ferrer y de Miquel Castanesa.⁸⁶

E mes fonch notificat al concell per los senyors de jurats dients *com lo rrey nostre senyor, desigant lo be y rredrez de aquesta vila, ha manat se fessen algunes bones ordinaçions e que sa alteza vistes aquelles les decretara e que'l dit concell delibere lo que se deu·er*⁸⁷

6.6. Han de contribuir també a *la endreta*⁸⁸ de la vila ('bona imatge'):

E mes fonch deliberat que hu dels senyors de jurats ab hun notari vajuen perssonalment a Miravet y alli cobren tots aquells actes y scriptures que satisfaran en la *endreta de la vila* sobre les diferencies que son entre la vila y Torrent.⁸⁹

E lo dit n'Anthoni Gil jurat accepta dit carrech e per honra de la vila se oferi anar sin salari nigu al dit loch d'Escatro ensemble ab lo dit mossen Carvi e treballara per la *endreta de la vila* tot lo que pora.⁹⁰

7. INTERVENCIÓ DEL MOSTASSÀ

És important per als habitants de la vila tenir provisió suficient de blat⁹¹ a la botiga, però no sempre ocorre així. En aquesta ocasió, «per quant en la botiga ha

86. 1502, 18 setembre, f. 283r.

87. 1503, 15 maig, f. 294v.

88. Vegeu *endret* 'la cara millor d'una cosa (oposada al revers)', [1549] comp. *indret* 'lloc, paratge', occ. *endrech*, fr. *endroit* (DECat, s. v. *dret*).

89. 1502, 10 abril, f. 272v.

90. 1504, 14 febrer, f. 308r.

91. Antigament, i avui encara en molts parlars del nord-oest, designà col·lectivament tots els principals cereals (DECat, s. v. *blat*).

molt poc blat y si no ssi posa orde sera tantost distribuït y no y haura res», «lo concell general ab intervencio del magnifich mossen Gaspar Agosti, en Francoy Morach fidalgo y Mahama Abenjuma jurat de la aliama de moros» acorda que «Jaume Ferrer no pugue liurar⁹² blat nigu de la botiga sino ab intervencio de algu dels *almutaçaffs*». A continuació, s'especifica en què consisteix la funció de l'*almutaçaf* i quan ha d'exercir-la:

[Q]ue lo dit *almutaçaf* faça son memorial⁹³ y prenga de jurament al qui penra blat si·l vol per a ell o no; e si per altri·l vol no li'n facen y ssi per a ell lo vol, si tendra rahonable provisio de farina, lo qual sia remes⁹⁴ a arbitre del dit *almutaçaff*, no li'n facen e ssi li sera vist facen-li'n moderadament e per escusar algun tant de treball als dits *almudacaçs* proveiren qu'es faça crida per los locs acostumats de la vila que los qui volran blat lo haien a penre lo dimarts y el dijous.⁹⁵

8. INTERVENCIÓ DE LES GARDES

8.1. En exercici del seu càrrec, la seva actuació va encaminada a protegir l'horta i, de vegades, com és el cas present, han de sol·licitar al Consell «favor y justícia»:

[E]n aquest dia present y damunt escrit en Guillem Beringuer y Pere Abella *com a guardes de la vila han pres dues degolles*⁹⁶ *en l'orta de dita vila de bestiar de Torrent* e que hu nomenat Giner de dit loch de Torrent lis ha fet rresistencia per levar-lis dites degolles. E per ço han suplicat dits jurats y conçell lis donen favor y justícia, en altra manera diu que no exerçiran dit ofici de guardes e que lo consell ne fes sa deliberacio. E tot lo dit conçell axi justat fonch de parer que a les dites guardes se lis done favor per la vila e sien emparats y afavorits en tot ço que de justícia la vila pora fer.⁹⁷

92. 'Posar en poder, en mans o a disposició d'algú', 'adjudicar' (DCVB, *s. v. lliurar*; DECat, *s. v. lliure*).

93. 'Escrit on són consignades les coses que cal recordar o tenir presents, especialment l'escrit en què es fa una petició al·legant els motius en què es funda' (DCVB).

94. 'Posat a càrrec, a judici o a arbitri d'algú' (DCVB, *s. v. remetre*).

95. 1504, 24 març, f. 312v.

96. 'Acte de degollar un cap de bestiar trobat fora de l'empriu' [1580] (DECat, *s. v. coll*). Vegeu també *degolla* 'costum que permetia als veïns degollar els caps de bestiar que en major nombre del permès entraven a pasturar' (*Diccionari Aguiló*). Comp. l'arag. med. *degüella* 'cierta pena que se imponía por la entrada de ganado menudo en sitio vedado' (ANDOLZ, 1992).

97. 1503, 7 maig, f. 294r.

8.2. És, així mateix, responsabilitat de les guardes notificar als jurats el perjudici que es causa sobre els prats i l'horta: «per relacio de les guardes, han sabut com molts jahen de nit ab sses besties y averies⁹⁸ de nit en los prats y en l'orta y no sols talen⁹⁹ la erba mas encara talen los fruyts de les gents». Amb tal motiu «oida dita proposicio foren de parer tots concorts y establiren y ordenaren que *de aci per tot lo mes de juny primer vinent de l'any present nigung vei ni habitant de dita vila ab sses averies axi de besties mulas com bovines no pugue jaure*¹⁰⁰ de nit durant dit temps en la orta ni prats de dita vila»; en cas contrari, se li imposarà una multa de «cinch sous per parell per cada volta». I «perque algu en les sobredites coses ignorancia allegar no puga, manen que per veu de crida publica per los locs acostumats de la vila sia preconizat e publicat».¹⁰¹

8.3. A pesar que és missió de les guardes vigilar l'horta, la situació arriba a ésser desesperada a causa de «los grans desordes y abusos que's fan en los bens y fruyts de les gents»; amb la qual cosa *los senyors de jurats* consideren que «empero seria necessari *se metessen sobreguardes*¹⁰² a ffi que los fruyts de les gents sian millor guardats y conservat [sic]». Així, «tot lo dit concell o la major part de aquell axi justat delibera *metre sobreguardes* [...] donant y conferint-lis ple y bastant poder per a exercir totes y cadahunes coses que al dit ofici se esguardan».¹⁰³

8.4. D'altra banda, *los senyors de jurats*, a causa del mal estat del pont, han encarregat a les guardes que busquin la fusta, que ha desaparegut de la «yglesia de sant Berthomeu», ja que és necessària per a la seva reparació. Els dits oficials comuniquen al Consell que han esbrinat que se l'han apropiada molts *particulas*, i el Consell decideix que la que sigui trobada en el seu poder sigui cobrada:

[E]n et sobre la proposicio feta per los dits senyors de jurats dients com lo pont d'esta vila esta molt mal tractat y en camí de perdicio y, com per a repar

98. 'Animals domèstics en general' (DCVB, s. v. *averia*).

99. 'Devasten tallant l'herba i destruint collites' (DCVB, s. v. *tallar*).

100. Forma ja documentada a les primeres dècades del segle XIV, que es localitza a algunes comarques rosselloneses i del cat. or. muntanyenc del nord, i pràcticament a tot el cat. occ. El mot avui, en alguns indrets d'Aragó, per exemple Fraga, ha caigut en desús i ha estat substituït per *estar gitat*; i també a bona part de les comarques valencianes (DECat, s. v. *jeure*).

101. 1503, 28 maig, f. 295r.

102. 'Guarda encarregada de vigilar-ne una altra' (DCVB, s. v. *sobreguarda*). Vegeu també *sobreguarda* 'segon guarda, guarda doble per a més seguretat' (LABÈRNIA, 1840); *Diccionari Aguiló*, s. v. *sobreguarda*, «[...] "Los dits senyors deputats han a fer un altre ofici, lo qual se apella sobreguarda; te a veure sobre les guardes dels camins si fan fraus alguns..." Mora, *Furs de València*, 185».

103. 1502, 7 agost, f. 280r-v.

de aquel lis fonch dit que en la yglesia de sant Berthomeu de dita vila havia molta fusta y no n'i han trobat, han fet fer pesquisa sobre aço a les *guardes*, les quals en consell han feta hostenssio de la pesquisa per la qual conste que molts particulas de dita vila han pres de dita fusta. E que lo concell mire y delibere sobre aco lo que ben vist li sia [...] y la fusta que.s trobara en esser en poder de particulas perssones que.s cobre per inventari.¹⁰⁴

9. INTERVENCIÓ DEL VEEDOR

Es requereix freqüentment –així ho palesen diverses actes– la presència i intervenció del *vehedor* ('persona encarregada de veure com estan les coses d'un ram determinat, per comprovar-les o valorar-les',¹⁰⁵ 'testimoni de vista'¹⁰⁶), sobretot per a solucionar diferències sorgides entre veïns pel que fa a camins, termes, parets, fites... Escullo, tanmateix, un text, en el qual es relata l'anada del *vehedor* i el seu ajudant a l'*abellar*¹⁰⁷ d'un veí de la vila per veure i valorar el dany que li havien fet en les *arnes*¹⁰⁸ i, després d'haver *releuat*¹⁰⁹ lo *brescat*,¹¹⁰ han pogut avaluar el dany tant de mel com de cera:

Eadem los honorables en Bernat Miquel vehedor y Johan Pescador coadiunt seu, donat y assignat per los senyors de jurats fan rrelacio com ells a instancia

104. 1502, 13 abril, f. 273r.

105. DCVB, s. v. *veedor*.

106. Amb aquest sentit ja es documenta a finals del segle XIII i amb el d' 'inspector' un segle més tard (DECat, s. v. *veure*).

107. 'Conjunt de ruscs d'abelles' (DCVB). Comp. l'arag. *arnero* «com a tots es notori de com lo pont esta en gran perill y los pontes no tenen diligencies nigunes en reparar aquell; ans tenen per cert que si algun desbarat se esdeve en ell y si en tot o en part se derruex ja los pontes no tenen forma de reparar aquell, per quant ja se hauran distribuïda quanta fusta tenien en *arnero*» (1502, 10 abril, f. 272v), que s'atesta a Bissaurri (ROHLFS, 1985), Benasc (ANDOLZ, 1992); cat. occ. *arner* (Berga, Andorra, Pallars, Bonansa, Pobla de Segur, Tremp, Pla d'Urgell, Tamarit) (DCVB).

108. El mot *arna*, d'origen incert, probablement preromà (podria ser un derivat *ARONA format en una llengua indoeuropea), és avui un mot de tot el català occidental, que s'estèn no solament, de llarg a llarg de les marques d'Aragó, sinó també al sud i nord-oest de l'oriental; en canvi, en cat. central *rusc*, nord-est de l'oriental i rossellonès *buc d'abelles* (localment, *buga*), balear *casa* o *ca(s)era d'abelles*, Maestrat i val. nord *baso*, val. central *colmena* (DECat). Comp. l'arag. *arna* (ROHLFS, 1985; ANDOLZ, 1992).

109. 'Alçat, aixecat' (DCVB, s. v. *rellevar*).

110. 'Conjunt de bresques'. Mot que, amb aquest sentit, es localitza a Mallorca (DCVB).

y requisicio del senyor en Domingo Cellart, vei y habitant de dita vila, y per manament de dits senyors de jurats son anats personalment a l'abellar del dit en Domingo Cellart per veure y prear cert dany que dix li havien fet en les arnes de dit seu abellar y, vist dit dany, rreleuat lo *brescat* que han trobat en dit abellar, han preat dit dany axi de mel com de cera, vint y tres sous en Deu y en sses consciencies.¹¹¹

10. CONSIDERACIONS FINALS

Aquesta selecció de documents, rica i interessant des del punt de vista històric i social per a una història de les institucions, és representativa per a mostrar una parcel·la lingüística del parlar de Fraga de principis del segle XVI. Ens ofereix un lèxic d'àmbit general català, propi d'aquest tipus de registres, al qual s'incopren elements de la parla, diatòpicament occidentals (*coltellades*, *avalotar*), coincidències entre àrees allunyades (*brescat*), al costat de casos de continuïtat amb l'aragonès (*jurada*, *almutaçafs*, *redolins*, *degolla*, *arnes*, *arnero*).

M. ROSA FORT I CAÑELLAS

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, Marià (1988). *Diccionari Aguiló* [Materials lexicogràfics revisats i publicats per Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu]. Ed. facsímil. Barcelona: Alta Fulla. 4 v.
- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1968-1969). *Diccionari català-valencià-balear*. 2a ed. Palma de Mallorca. 10 v.
- ALVAR, Manuel (1953). *El dialecto aragonés*. Madrid: Gredos.
- ANDOLZ, Rafael (1992). *Diccionario aragonés*. 4a ed., corregida i augmentada. Saragossa: Mira.
- CASANOVA, Emili (1988). *El lèxic d'Antoni Canals*. València: Biblioteca Sanchis Guarnier. Institut de Filologia Valenciana. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial. 9 v.
- GOROSH, Max (1950). *El Fuero de Teruel*. Estocolm.

111. 1501, 6 gener, f. 318v.

- LABÈRNIA, Pere (1840). *Diccionari de la llengua catalana*. Vol. II. Barcelona: Estampa dels hereus de la V. Pla.
- MIRALLES, Joan (1984). *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-1360): Introducció, transcripció i estudi lingüístic*. Mallorca: Institut d'Estudis Balearics: Moll. 2 v.
- MOLL, Francesc de B. (1952). *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos.
- ROHLFS, Gerhard (1985). *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- TERRADO, Javier (1991). *La lengua de Teruel a fines de la Edad Media*. Terol: Instituto de Estudios Turolenses.